ՅՈՅՍ

ԱՄՍԱԳԻՐ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 6· ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՅԱՐՄԱՇ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՁԱՐԻԱՓԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՑ
1865—ՌՅԺԴ

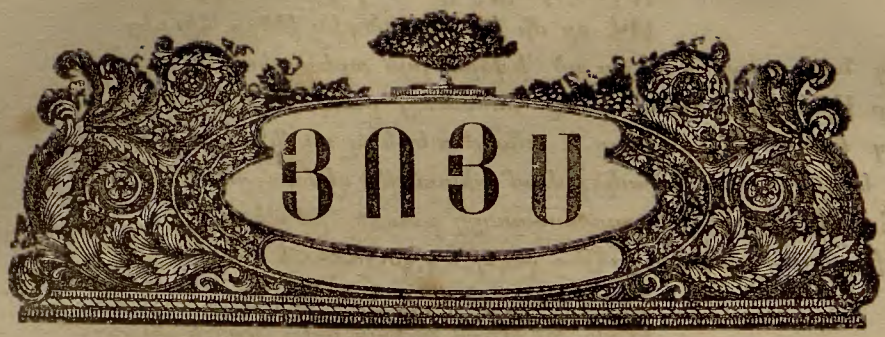

ԹԻՒ 6 1865 ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Չիք ահագին յաչս մարդոյ քան զյաւիտենականութիւն։
ԼԱՄՐՆԷ

Ուստի իմ ծագումն, ոչ գիտեմ Աստուած
Եւ թէ երբ հիւսից յանգին թելք կենացս։
Յեղակարծումն զոյդ կամացդ եղեալ խորոց Իյանդոյից
Յաշխարհ անկայ՝ զոր անմիտք կարծեն Քեզ գոլ յաւետակից։
Այլ խաբուսիկ էր երկիր, ոչ կշտամբեմ վայր վայելից,
Զի ընդ ստեանոյ կամ՝նաբուխ պտղոյ՝ որոց պատահէ յիս
Չծագ մատին ծծէն կարծեալ ընուլ զքաղց սրտիս,
Զիարդ յայնժամ գիտել ինձ թէ զի՞նչ էր Աստուած երկնից։
Մինչ և արդ թագուն ապառնիքն են ինձ
Թէ երբ, ո՞ւր կենացս յանգին թելք հիւսից։
Զէր ինչ յադուրդ՝ յոր եդայս պանդխտանալ յարտասուաց ծոր...
Գոյնաչո՞ւնչ քարողել զայս պատգամացդ կենսատուր,
Եւ կամ մոռա՞յ երկրաքարշ վերասլանալ գաղտնեացդ յաթոռ
Գիտակ լինել թէ բարեաց վայելք Իսմա չեն աստուր,

Ոչ անապատն են չարիքս և ոչ սրտիցս խղճիդ չարախոց՝
Որպէսզի ի գուր տառապի չքնաղն էակ մատանցդ գործ՝
Յորմէ բացայայտ է վախճանն էից
Թէ օր մի կենաց յանդին թեւիդ հիւսից։
Ընդ նախ աչաց հայեցուած՝ ի վճիտ լոյս արեգական,
Զոր Աներևոյթ գործօն կամք հաստեաց բանիւն արարչական,
Ընդ երևման լուսաթոյր և գնումն տեառնալ անմիջական,
Ոչ և գինքեան գուշակել ժամ ախրագին գկաւուցման.
Ահա Մթոյ երիվարն ցրտասառոյց բաշքն ի ծածան
Զհիւսիսոյ սրարշաւ գհետ վարդի գՏուընջեան,
Որոյ կառքիցէ և չրջան վազից
Մինչ իմ թեւիդ կենաց յանդ երկեն հիւսից։
Ընդ երկին և ընդ իմ կամ կորսուեան ընդ բոհ և թոհ
Ուղի անցուկ է կենաց անշուշտ կոխել ոտից մարդոյ,
Ուր թէ արդեօք սահիցեմ գուցէ ի չնորհացդ լուսավառ
Կամ վերըներել անդր հասցէ ուր իշխեսցէ ինձ ոչ խաւար՝
Ոչ դիտեմ. այլ թէ յերկինս և թէ յանդունդս նոյն քո սահման.
Ո՛վ յաւիտեանոյ դարք ապագայք գի ահագին յաչս մարդկան,
Ցանկալիդ թէ և անդ ի խորս անընդոյն
Ընդ փոյթ յանդ երկեն թեւիդ կենացս հիւսոյ։
Իսկ խորհուրդս թէ անկգիմ յանէութեան անյուշատակ,
Էր յաղթասէր տանջիցիմ կրեալ. և գի բուռն բաղձանք
Տիրեն ոգւոյս չարաբաստ՝ յոյզ պատարագ գուցէ են տեսակք.
Քան յինեն Տէր կոչնչիլ՝ յորում է չունչ քո սիրական,
Ա՛ւ գի յերկին և յանդունդս վիճակ փառաց և տանջանաց
Յերջարատեան ինժար չափէ յԱՆջոյէ վճիռ անդարձ,
Եւ գիս վերըներեալ փառացդ ի վայել
Ան լինչ հիւսուածոյ կենացս հատցէ թել։
Ժամք և աւուրք իմ կենաց անհետ գլորին երագահաս
Յաւիտենից հանդչէն ծոց և մին յամաց երազնոյսք։
Ա՛րդ ներկայն ընդ անցելոյն առանց այժմիկ լինեն եա՛ խոյս,
Եւ զապառնւոյն չեմ գիտեալ թէ երբ օրհաս հատանէ յոյս,
Ա՛նդ ոչ կեանք ամօք չափին՝ այլ յաւիտեանք ինան հոգւոցս՝
Ամ անգրաւ վայելից փառաց չնչեն միշտ գիսրախոյս,
Հատեալ ի քոյ Յոյս անվրիպելիդ
Ի ժամուն վերջին թեւ կենացս հատցէ։
Վայելից յոյս վերնալոյս հանդերձելոյ երանութեան
Քաղցր է լինել, այլ գի դժուար վերելքն ի կոյս անդ հանգստեան.
Ա՛յլ Պաշտելոյդ զարգանեմք անքննելի կամաց երկիր,
Որ առօրեայ վշտաց կիրս, այլ անվախճան նոցին երկնից
Յահմանեալ, փառս հանդերձեալ նահատակացդ մարտագիրք
Են առ դուռ սիրոյդ անհուն կարճեալ գրնթացան վշտալիր։

Փայլ յաղեաւաւոր վսեմեալ կենցաղոյս
Ուր ոչ ևս հասցի՝ կենացն երբեք հիւս։
Ժամանակեան ՚ի պարզևազ լռիւրք մեծ են աստ ընդ երկնաւ,
Այլ ոչ զոր Յոյսդ ընձեռէ յորդ խնդութեանց սակ անզրաւ,
Հիքոյն նուաճ լեզ այն քան մեծատան և զվերհին,
Թէ յանկաշառազ աաենի ըստ ճոխութեանց վարձք չափելին,
Այո՛, և չէր Աղքատին հանդիսս ՚ի զոզն Հայրապետին,
Եւ աաելեաց սրբութեան և աստ և անդ վայելք էին,
Այլ ոչ Արդարոյն յուսոյ մեծ է ձիր,
Ըզձայ զի հասցին թեզք կենաց պատիր։

ԽՈՐԻՆ Վ. ԳԻՐ. ԱՇԽԱՆՑ

ԻՂՋ Ի ՄՈՒՏՍ ՆՈՐ ՏԱՐԻՈՑ

Մահ ապաւազ ՚ի բանեղէնս յերկինէ ամբարձ զաչս ՚ի կամար,
Տե՛ս զիաՓազ ընդ փոյթ չրջէ Աւրին զընթացս իւր սրավար։
Դարձ և կենացդ յեղափոխ,
Դիտել զընթացսն աղամող։
Յայտաէր ՚ի կենդանեաց ձգեալ կառացըն Կբոնեան,
Ի չրջան յարաժոխոխ կենաց մարդկան չափեն սահման։
Եւ Պարկայք քորք թվատեսիլ
Ըզ թել կենաց ոլորեն յիլ։
Այսպէս փոյթ մեր թանկագին սահին աւուրք անուոյ հանգոյն,
Այն ինչ չև մեր գիտացեալ յարդ ներկային և զանցելոյն։
Ի պատիր յոյս ապագայից,
Մնամք ՚ի զուր յաչող բաստից։
Յանել խորս յաւիտենից գիմէ անցեալն, ՚ի մէնչ տայ խոյս,
Եւ բնութիւն համակ ընդ մեզ յողջոյն կանխէ նորոյ տարւոյս։
Մին դրոշմի ՚ի գիր անյուշ,
Զնոյն յանկարծ յաչօրդէ միւս։
Ախ՛ արդեօք բարեհշան,
Մուտ քո առ մեզ նորահաս ամ։
Բանս ողջունի, խաղաղութեան
Ծրարիցէ այս նոր թղթեան։
Ի ծոյիդ զի՞նչ ամբարես, բարեաց մթերս, թէ աղետից,
Զի ՚ի քո յոյս պարարին ակնհատոյց սիրտք ամենից։

Քև երկրագործ Ժիր և դործճան,
Յուսայ հնձող բազմաբեղուն.
Եւ մշակին աչք 'ի գարտեղ,
Պտղոց կթոյ ճնայ պէս պէս։
Ինկ 'ի խոր Աղտասիրաց կրծոց վառվ տենչ արծարծուն,
Զդալեաց բարեաց վայելք, ըղձից նոցա չեն համաբուն.
Խաղաղութեան երկնապարգև,
Ուխտիւք ցանկան այսուհետև։
Ընդ նորոգս այս արևու խաղաղութեան ծագեացի լոյս,
Ներ հոգի ուղիղ 'ի մեր նորոգեցոյն սիրտ բարեբոյս.
Եւ առանին չխոթք յուղմանց
Մի և առ մեզ արասցեն դարձ։
Աղետիցըն մահագոյժ չինք ինչ առիթ արդարամէտ,
Գան հանուրց օգտի չվոյթ՝ և 'ի կարծիս անձնիւր յաւէտ
Իրը 'ի խարխափ ինչ հաստատուն
Յարանալ պինդ, թէ 'ւ զաղխաղխուն։
Իմաստից Աստուածատուր լկիմք սուրբ մահահրաւէր,
Զքաղց հացին ճգնիմք ընուլ, որ ոչ հոգւոյ է օգտաբեր։
Ի նիւթականս յար հառամէտ,
Հոգևորայ չառնեմք ինչ պէտ։
Եւ թէ նուիրական առ սեղանով Աստուածային,
Հարազատն փարեալ զոգւով զսիրելւոյ արենակցին,
Խաղաղութեան տացէ համբոյր,
Խունկ Աստուծոյ անուշաբոյր։
Ցկերր Հայկեան ծիւնոյն տունս ֆառվութեանցն յալեսատ ծով,
Իրր արդեօք մեզ հատանել ողջամբ յանդորր հանգիստ փուրմով.
Այդ հալեսցին ցուրտ ձմերան,
Սառնամանիքն անլուծանան.
Ել դարուն գեղածխատ,
Հանգիցէ 'ի մեզ խաղաղ։
Ցանասին վտակունի արդ զոյդ մեհենից սիրտ չարայոյզ,
Եւ ոչ ի խաղաղասէր փրկչեն դուցի յարկ յորդորյոյս։
Եւ յաւետեաց զուարճնոյ բարբառ,
Պանդխտութեանս 'ի տխուր վայր.
Մինատցէ յուսով բերկրատաւար,
Խնդութեան յերկինից վերնադաւառ։

Մ. ՀԱՄԱՋԱՄԱ_ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Ի ՄԱՒՏ ՆՈՐՈՅ ՏԱՐԻՈՅ

1865 Թուականը նոր տարւոյ սկիզբը կենաց առպարիզին մէջ նոր դուռ մը կբանայ առջեւնիս։ Ընթերցո՛ղ, այս տողերը կարդացած ատենդ 1864 Թուականով չափուած հին տարին արդէն խառնուած է անցեալ "ժամանակաց անհունութեան մէջ։ Գարձիր դէպ 'ի ետ՝ ամբողջ տարի մը աւելցած կդտնես անցեալ կենացդ վրայ, բայց դէպ 'ի առջեւ նայելով՝ կիմանաս որ տարի մ' ալ պակսեր է քու առաջիկայ կենացդ տարիներուն չափէն։ դէպ 'ի գերեզմանն առաջ քալած ճամբուն մէջ մեծ քայլափոխ մ'ալ ըրած ես։ Դուն ո՛վ մարդ, որ հանդերձեալին և յաւիտենականութեան վրայ հաւատք ունիս, դուն՝ որ այս կեանց ժամանակաւոր և սահմանաւոր ըլալուն հանապազօրեայ փորձերը աչքիդ առջեւն ունիս, դուն՝ որ անցեալ տարւոյն սկիզբը երկար կեանք մաղթած մէկ քանի բարեկամներուդ մեռելակիրճդ գաղը չըջապատեցիր, և գերեզմանին չուրջը կանգնած անոնց ցաւըս մարմինները ներսն վերջին բաժինը քանի մը ափ հող լեցուցիր, կրնաս հաւատալ արդեօք թէ ներկայ տարիս կենացդ վախճանին դառնկիքը իր հետը բերած է, և դուն ալ 186*ը կենացդ վերջին տարին պիտի ըլլայ, թերեւս այն սիրելիներդ՝ որոնք այժմ քեզի երկարութիւն կենաց կաղաղմեն, նոր տարին չաւարտած մահուանդ վրայ քանի մը կաթիլ արցունք թափելու պարապաւորին։

Ա՛հաւոր դաղտնիքներ են ասոնք, ուր մարդկային հանճարը չկրնար թափանցել։ և միայն Աստուածային ամենագէտ խնամատարութեան առջեւ սիրական յայտնի են։ ուստի թող մնայ ապագան իւր մթութեան մէջ։ և անցեալին դառնանք։

Մեր անցեալը, այո՛ մեր կենաց անցեալը քննութեան առնելու պէտք ունինք, վասն զի յաւիտենականութեան մէջ մեր բարի կամ չար ապագան անկից կախում ունի։

Ընդհանուր սրտի ուրախութիւն մը կառնուի ամենուն սրտին մէջ։ Եթէ այս ուրախութիւնը միայն ապագային յոյսը կծնուցանէ սրտերնուս մէջ՝ անտեղի է։ վասն զի կրնայ ըլլալ որ ապագայն մեզի համար դառնութիւններ և թշուառութիւններ պատրաստած ըլլայ։ և այսպիսի անատոյդ յոյս մը ճշմարիտ ուրախութիւն մը արտադրելու չափ զօրութիւն չունի։ Իսկ եթէ մեր ուրախութեան պատճառը անցելոյն վրայ հաստակ է՝ եթէ հաստակ կամ մտօք ապագայ չենք՝ պատրաստ ենք բան իսկ մեր անձին օգտին համար քննել և հասկընալ, թէ դէպ ացած կերբերնիս օրինաւոր է թէ ապօրինաւոր, իրաւացի՞ թէ անիրաւ, վասն զի կրնայ ըլլալ որ մեր անցեալ կենաց յիշատակը սուգ և պատնութիւն պատճառ է։

Ա՛յն երկրագործը՝ որ իւր տարեկան աշխատութեան փոխարէն տարեւօր չահմարանները կլեցնէ, և իւր քրտանց փոխարինութիւնը բաղմապատիկ կընդունի, իրաւունք ունի խնդալու և ուրախանալու, բայց ցանած սերմն անպտուղ չհնձող երկրագործին, վերեւէն նայելով ուրախանալը յիմարութիւն է, վասն զի միխիթարութիւն բան մը չունի։

Ո՛րեմն սիրելի ընթերցող, այդ ըս-

արթուն թիւնը սրտիդ մէջ ծագելէն ա-
առաջ քննեցէք քու անցեալ կենացդ
հանգամանքները, և արդիւնական դը-
տաք։

Աչն պարտաւորութիւնները՝ զոր
ըստ որում անհատական արարած մը ու-
նիս առ Աստուած և առ ինքզինքդ։
և ըստ որում ընկերական էակ մը առ
ազգդ, առ հայրենիքդ, և առ քու սեռ-
հաւկան ընտանիքդ, ճշդիւ և անթերի
կատարեցէք։ Ի՞նչ բարիք ըրիր ազգիդ
ի՞նչ ծառայութիւն ըրիր հայրենեացդ։
այն նիւթական և բարոյական պարտա-
ւորութիւնները՝ զոր ունիս առ քու ըն-
տանիքդ, վճարած ես։

Կրնաս լաղթի մնօք «այո՛» ըսել։

Եթէ խղճիդ անխաթ վկայութիւնը
ձեռք առնելով այս կէտին արդիւնա-
կան դոնես քու կենացդ անցեալը, բիւր
երանի՛ քեզի, վասն զի ո՛չ թէ միայն
անցեալդն յիշատակը ուրախութիւն և մը-
խիթարութիւն կհայթայթէ քեզ, այլ և
ապագայիդ յոյսն ալ։ վասն զի նա ա-
պարէզ մը պիտի բանայ առջեդ՝ յորում
արդիւնք պիտի դանձես յաւիտենակա-
նութեան մէջ։ և այն առենը քու ա-
տի կեանքդ յաւիտենական կենաց նա-
խապատրաստութիւն մը պիտի ըլլայ։

Չապա ի՞նչ է այն յիմարներուն ու-
րախութիւնը, որոնք առ Աստուած և
առ անձն եղած պարտականութեանց
մէջ պակասաւոր, ազգութեան անօգուտ,
հայրենեաց անպիտան, և ընտանեաց
ցնաստակաց կեանք վարած են, կապրին
անտանօրէն, կդործեն անբանօրէն, ա-
նըզգայութեան մէջ թաղուած՝ չեն դի-
տեր, և չեն ուզեր խրտնալ իրենց ըն-
կերական, ազգային և ընտանեկան
պարտքերը, ո՛չ ապագէն անցելոյն սար-
սափելի յիշատակէն ահռելու և ազատ-
յոյսէն զարհուրելու էին անոնք, ցաւա-
լի՛ վիճակ, ողբոց և կարեկցութեան ար-
ժանի՛ անգթութիւն։

Ուրեմն սիրելի ընթերցող ես որ կը
վախնաքիմնոր տարիս չնորհաւորած ա-
տեն դքեզ ճշմարիտ մխիթարութեամբ
լեցուած տեսնել, իրաս մը տամ, և
դու ալ՝ որ կբաղձաս ՚ի հարկէ սայդ ու-
րախութեամբ լեցուիլ, մտիկ ըրէ։

Անցեալ կենացդ հաշիւները ան-
չառութեամբ աչքէ անցուր, և եթէ
պարտաւորութիւններդ կատարելութեանդ
չափով կատարած ես, չնորհակալ եղիր
Աստուծոյ, միանգամայն խնդրելով նո-
րա չնորհայ լոյսը և օգնութիւնը քու-
կին առաջիկայ կենացդ համար։ Ապա
թէ ոչ՝ անմիտ ուրախութեամբ ինքզին-
քըդ խաբելու տեղ, ցաւի՛ր ապարդիւն
անցելոյն վրայ, և ՚ի մուտս նորոյ տար-
ւոյս երկնից օգնութիւնը աղօթքով
խնդրելով, հաստատուն առաջադրու-
թիւն ըրէ՝ որ նոր տարիս ալ անցելոյ
պէս ապարդիւն չմնայ, ատ և մտա-
խոհ յոյսեր չխաբեն քեզ։

«Ահա ժամանակ ընդունելի, ահա
օր փրկութեան։

Գ. Վ. Ա.

ԳԵՐԵԶՄԱՆԿ

ԿԱՄ

ՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՎԱԽՃԱՆԸ

Շարունակութիւն Տես թիւ 5

ՀԱՅԿ

Իսկ այն աշխարհը՝ որուն լերանց ծերադունին ձիւնազարտ լուսափայլութեամբ աշխարհի հնութեան հետ կըզուգուէր բարձրաժայռ դադաթներուն վրայ համաշխարհական չրհեղեղի ժամանակ մարդկութեան չքնաղ աշխարհն հանդչեցաւ, ուր նոյն չքնաղ աշխարհն ձեռակերտող արդար Նահապետի բազմութիւնը ժամանակի հնութեամբ ընդարմացեալ գօսցան. դեպ ի այն աշխարհ եղած ամնարիւթիւն մը կըտեսմ՝ չներելը ինձ առանց լացի լրջմտութեամբ լրատեսել. դի այնպիսի աշխարհ մ՝ է՝ որ դիւցազանց նահապետութեան առատբեղբեղելէ դադրած այժմ բոլորովին դերեզմանի է. Թողո՞ւմ զայս օտարի... — ո՛չ, բայց Թո՛ղ հօրն յիշատակը արդին՝ իսկ մանն օտարը նկարագրէ — ո՛չ. ո՛չ. Թող հայրենազուրկ տարադերն՝ չափաւոր լռութեամբ և անձկանօք վարելու միւնթարութիւն զգայ այն չիրմայ՝ ուր Հայոն Հայկը և Հայոց հայրերն անշնչացած են.

Աշխարհի մէջ առաջին բռնաւորի բռնութեանց դ լսնդիր և աղաւութիւնն իբրեւ առաջին չնորհ Աստուածային յարգող և քանի մը հարիւրներով զայն պաշտպանելու հանդիսացող առաջին Պաշտպան Քաջին նշխարներն այս աշխարհին մէջ լերան մ՝ առատ ամիսփուած են՝ զորս մեր նախամայրերն մայր ըլլալէ յառաջ կուսական համախմբութեամբ կողբայեն և իրենց հօրը նահատակութեամբ վայելած աղաւութեան մէջ անդրադարձ Աստուած կօրհնէին.

Յայրարատայ դաշտն՝ ահագին վիհ մը մէջ դեռ դիւցազնի մը ուրուական կիմտափաւիրակ Աստուածանութեան տուին տեսութեանց զո՛հ, վիհին խոնաւութեան և մթին անտառաց մէջ տակաւին նոյն դիւցազնին ոսկերքն են մնացած և վաշտի ցանկասէր կիրքը զրդռող գեղապատշաճ հասուն Աբրահէմներէ յանօգուտս իղձերէ յետոյ յանդպտութեան խորխորատն վռռած է. Ողջախո՛հ դիւցազն. Երիկնից առատաձաւունը՝ ազատդ զատակոյ անիշխան՝ բայց ողջախոհ սերնդեան մը ապահովին արդարութեամբ կենդրուն համար՝ Աստուածանի կապէնք դրուած իշխանութեան դահն արհամարհելով, և ճոխութենէ աւելի պարզ առաքինութիւնը ժառանգ թողուցիր.

Այն աշխարհին մէջ կզտնուի շիւրմ մը՝ ընդ որով պեռեղեալ են Հայոց և Տիգրանի ոսկերքն, բայց ցաւագին նոյնպէս զեռայրն աջակցին և խոհական բռնաւորին նամարակին ոսկերքն այս աշխարհէ դուրս ուրիշ տեղ մը տարագիր կիզըտնուի. այն Քաջին՝ որ Հռոմայեցւոյ ջնջարար գրանի մը յայտարարութիւնն

ստանձնյուց, և Հայոց արքունական տիճառը բազմադիմի քաջագործութիւնամբ աշխարհի ահաւոր հանդիսացնելէ յետոյ ապաշնորհ որդւոյ դաւադրութենէ սոսկալ՝ Հինամեայ ձեռօք զրաւելէն լաւագոյն ընտրեց դեղով ինքզինքն սպանել։ Պաշարեալ ամրոցին մէջ քաջասոհմ դերդաստանին յուղմունքն և յուսահատութիւնն ճշնկարագրել ի չէր. երկու ծաղկահասակ ամենազեղ դուստրք հոն հօր ծնդայ վախճուած կմախանձէն հայրենի աղնուագործ սիրով ներել ի բենոյ, և տեղի տալ՝ որ ինքեանց Թուր նաւորեալ փափուկ և կոյս իրանաց մահու ճգնաժամու դողման սարսափել ի տեսարանը Քաջի Հօր առջև ներկայանայ, ու ապա ի սուսերաց և տիդերէ և նետերէ անկործան ու մեծամարմին հսկայ հայր մը կործանի։ Արիասիրտ Հօր արժանի դստերք դիցուհիք, որ մինչև արհամարհելու քաջութեամբ ահաբինի բազդակիցներ ըլլալ ընտրուցիք և վատ եղբօր մ՝ օրինակ զձեզ չերկուցանելով այն յուսահատ պաշարման մէջ, իբրև առադաստի՝ յաւիտենական նուիրեան մատաքը ողջունեցիք։

Ուրիշ տեղ մ՝ ալ դիւցազնի մը մարմինը՝ իբրև նաւ յաղթամարմին, աշխարհական ալեկոծութեանց մէջ անսասան մնալէ յետոյ՝ դոգոես՝ իւր անհամար նաւակիներովը խարխեալ է։ Այս այն դիւցազին մարմինն է՝ որուն դիակաբարձ ոսկի դադաղն ողջոյն ազգ էր չերջ Ջազատած, որուն և դիակին՝ ոսկեթել սատմուճանաւ և արքունի թագիւն բեհեզայ անկողնոյ վրայ դրուած, ոսկի ղէնն առջևէ կերթար. աղնուականաց դունդն և զօրականաց իւրաքանչիւր կարգերն իրրև ի պատերազմ դինուորեալ կհետևէին. առջևէ պղնձի փողն սգաւոր ազդին սիրտը կդողացունէր, և դեղաւոր կոյս օրիորդք սևազգեստեալ իրրև որդեսէր ծնողի անդարձ ճանապարհորդութիւն կողբային. հոն Աստուածացեալ մարմինն աշխարհէ աներևոյթ եղածուն պէս անթիւ քաջամարտիկ զօրականաց մարմինները անզգայ եղած թաղարի մը ուրուականին ղինուորական յուղեան նուիրեցան. և Հայաստանէ մահու հրեշտակի ձեռօք Հայ քաջաղանց աստեղափայլ կայեանը վոխադրեցան։ Այս տեղերն կամակար անչքնչացեալները՝ դոգոես ազատ պայմանի մէջ են և հասարակաց կարգէն դուրս՝ ինչպէս ուղած աստեններն մեռան, ուղած աստեններն և կկենդանանան. այս քաջորդիքները դրեթէ կենդանւոյն ադանց ընդ հողով երկայն ոտասելու յաւիտենական վերակենդանութեամբ իւրեանց յաղթական դլխոյն հսկանուոյն ներքև ազատ ղինուորական դասակարգութիւն մը կազմած տակաւին դժոխոց իշխանութեան հետ կկռուին։

Ո՛հ չէն լուած այս դաշտին մէջ երդեցիկ կուսանաց ողբերգութիւնները, և դոգոես նոցին արձագանդները կդոռան դէռ Հայոց լեռներու վրայ. ի՛նչ չէ թէ մոյ ցանկութեամբ պատուհասեալ Իսրայելեան ընտիրներու դասալարգաւորական ոսկերքն են հոն, այլ տիրասէր հաւատարմութեան ղաղտնամբ լցուած Հայկական ղօրականաց անդատապարտ ոսկորները։ Անծանօթ ձայն մ՝ այն մայրութեան մէջ չիմողուր՝ որ Հայուն ոտքն անտարբեր քայլափոխէ, ուր անկուած ոռւիներ դլուխնին դէպ ի՛ իվար ծռած ակնարկութիւն կընեն դոգոես հետաքրքիր թափառականին՝ և ուղղակի կցցնեն հողոյն այն նուիրական տարբներն՝ ուր ամէ մը հող առանց ոսկոներու չէ։ Լուռ՝ անձայն եւ նուիրեալ Հայրենիք՝ երբեմն դուսանաց աչեռաւոր ձայներ եւ Կուսանաց յուղարկաւոր ողբեր կլսուէին, բայց հիմի...

այնչափ արի նահատակաց մարմինները անշնչանալէ ետքն ալ՝ ի՛ վիշապազանց գողայեալ Աբրաւազդ մանկան դէմ չատեր ցնային, բայց հիմի՛ . . . իրա՛ քանչիւր վհատելի՝ ոչ մեծակառոյց ա՛ պարանքը միայն՝ այլ և հոգեպարկ հան՛ գըստավայրն ոսկին կշռայլուեր, բայց հիմի՛ . . . : Ա՛յս էր յաւիտենականի մատանց կինքեալ ճակատագրդ սիրե՛ լի՛ Հայրենիք, այն ատեն երբ կամաւոր անձնանուիրմունք Աբրահամի գերեզ՛ մանին շուրջը կը կենէին՝ և զաշխարհ սա՛ սանեցնող ըղձականաց մեծ դուռները առակաւին կենդանի էր. Աբրաւազդ դժուարելով ազատութեամբ, «Աւե՛ րակա՛ց թագաւորեմ» ըսաւ և ազա՛ տութեան գլասը տուժեց՝ անշնչացեալ Հօրն անիծի՛ք, գաղջայ ձեռօք յԱ՛ ղատ մասեաց անոյշ գազաթներն չըղ՛ թայակապ արդիլուելով. նոյն տրտունջը Աստուած մեր բարկութի՛նդ թէ գթութիւնդ պիտի չարժէ հիմայ թըշ՛ ուառներու բերան. չուներուն ակռայ՛ ները մաշեցան՝ և կապեալ Աբրաւազդ դպ՛ ղիմայներն Դարբնաց կռանահարու՛ թենէն երբէք չպիտի խորտակին.

ԻՄՐԱՑԵԼԱՑԻՔ

Աշխարհ մեռելոց վերջին պատա՛ ւորութիւնը այս կերպով կկատարէր. անմահութեան գաղանի հաւատք մ՛ու՛ նենալու նշաններ կընծայէր, և անոնց՝ իրենց մարց ոսկերաց վրայ չզա՛ ցած մարմինը բանաւոր կերպով կղգա՛ յին մարդիկ. բայց առանց սրշ գաղա՛ փար մ՛ունենալու թէ ինչ է վախճանն այն ոսկերաց և նոցա մէջ չարժուն կեն՛ սականութիւնն մարմնոյ և հոգւոյ ան՛ ջատանաբ գազրելէ յետոյ կրկին վերա՛ դարձն ինչ կերպով պիտի ըլլայ. մէկ հատիկ ժողովուրդ մ՛այս աշխարհիս վրայ ուրիշներէ աւելի անմահութեան գաղափար մ՛ունէր. Իսրայէլի ժո՛ ղովուրդն էր այս՝ որ Եգիպտոսի մէջ իր նչանաւոր աճումն ունեցաւ՝ հոն կը՛ րած անկրաւ Եգիպտական բռնութեանց դէմ յերկինս բողոքելով աղաւաթեան լոյն ընձեռող Երկնաւոր Թագաւորի օգնութենէն ազգային առանձին վար՛ չութեան և անկախութեան հնորհք վա՛ յելելէն, և Աստուածպետական կառա՛ վարութեամբ վարուելէն. այն ձուկն՝ ուստի Իսրայէլն անցնելով Եգիպտոս խորասուզեցաւ՝ անցուդարձի դաւա՛ զանասաստ հերձման երեւոյթը տակա՛ ւին հներկայացնէ. Ա՛յն լեռներն՝ ուր Երկնաւորին հետքը մահկանացուներէն մէկին միայն երեւեցաւ՝ տակաւին ամ՛ պածրար դազաթներով հին և ընտրեալ ժողովրդեան մը՝ մէջ կատարած ըս՛ քանչելեաց անժխտելի վկայ են. Ա՛յս լեռներէն մէկուն վրայ Աստուած ացեալ առաջնորդին աղօթաւոր շրթունքնե՛ րուն մրմունջը դեռ հատած չեն. ցան՛ կութեան գերեզմանաց մէջ լցուած ոս՛ կորաժխից մարմիններու ոսկորներ ի՛ րենց երկնատատ պատուհասը դեռ կա՛ նիծեն. Ա՛յս երկրի լեռներէն մէկին վրայ անծանօթ տեղ մը անթարշամ ծե՛ րութեամբ հնացեալ լերան մը աւետեաց երկրէն արդիլուելու պատուհասին ան՛ հետացած է, Իսրայել անձկանօք կը՛ փնտռէ նորին Եգիպտասը դղրդող հրա՛ շագործ բազկայ նչխարներն. բայց ա՛ նօգուտ՝ առանց դիտելու երկնից խոր՛ հուրդն՝ որ դիցապաշտութեան հետքը վերցնելու համար՝ հնթանոսութեան պաշտած դիւցազներու դիակն՝ եւ ոս՛ կորներն պիղծ կը հրատարակէ.

Հո՛ղ՝ լերին դազաթն հայրենի քա՛ հանայութեան սրբազան պատմուճանը

որդւոց վրայ կձգուի՝ երկնից խորհուրդը Իսրայելի թարգմանող առաջնորդ մարգարէին ձեռօք, ուր՝ և ստեղծուածներն ստեղծողին մերձենցող յատկութեանց պաշտամունքներն կատարող քահանայապետն իւր որդւոյն առջև՝ ի հող կդրուի։ Քահանայապետ որդին՝ Հօրը թէ իւր վոխանան վրայ չուարէր ... բայց հոն մահը անոր համար՝ ոչ թէ՝ անմահութեան վիճակին մէջ՝ ի դատապարտութիւն յանցաւորութեան կնքեալ երկնաստ պատիժն էր՝ այլ տեւական քուն մը գոգցես՝ որուն հանգստեան միջոց՝ ինք իւր հայրենի վիճակին պարտքերը պիտի կատարէր։

Թափառական ճանապարհորդութեան միջոցին Իսրայէլ այս և ասոր նմանի յուզարկաւորութեան ձևերով մահկանացուաց անշնչութեան պարտաւորեալ յարդը կընծայեր։ Իսկ այն առեն՝ յորում կրօնի իրաւանց առջև Քահանայապետութեանը խոնարհելով խոստացեալ երկիրներու ժառանգութեանց մէջ թագաւորական իշխանութեան դատաղանի տակ կկառավարուէր աւելի շքեղ ղութեան կերպարանք մ՝ընծայէց դերեզմաններու, վիմափոր ընելով զանոնք իբրև այր կամ ծերպ դառներ անցնելով դերեզմանաց՝ որոց և շատերն՝ ծխնիքներու վրայ հոլովական ընելով, ուր յեգիպտացւոյ առեալ սովորութեամբ դիազարդեալ մարմինն կդրուէր, այնուհետև կակի՝ Դաւիթ իւր անոր՝ բայց նախանձոտ թագաւորին մահը ողբալ երգերով, և Երեմիա Երուսաղէմի թշնուառութիւնը լացող մարգարէն՝ ի սոսկումն ժողովրդեան կառոյց սեղաններու վրայ քրմաց ոսկորներն այրող (Բ. Մնաց. Լե. 19) բարեպաշտին Յովսեայ մահը հանդերձ ամենայն իշխանօք։ Շարունակելի

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ Ի ՎԵՐԱՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՑԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ

Շարունակութիւն Տես թիւ 5

ԳԼՈՒԽ Է.

ՄԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆՑ

Չոս ոչ թէ Ս. Գրոց Աստուածային հեղինակութեան, այլ անոր հնութեան վրայ պիտի խօսիմ՝ զոր առանց աւելի վաւերականպատմութիւն մը մեզի ցոյնելու մեկն ալ չկրնար ժխտել։

Սովէս՝ որ ամեն օրէնսդրութիւններէն և պատմիչներէն հնագոյն է, կհաստատէ՝ թէ բոլոր մարդիկ՝ ամուսնական կապով միաւորեալ երկու հոգւոյ ծերեւցան, և թէ չրհեղեղէն վերջը Նոյ ընտանիքէն զատ ուրիշ ընտանիք չմնաց, որոնք երեք ճիւղի բաժնուած ըլլալով վերջէն ալ անթիւ ազգերու բաժնուեցան։ Իրենց որդիքն աճելով և զանազան ընտանիքներ կազմելով՝ երկրիս վրայ սփռեցան, և ազնիկայ մէջերնին

բաժնեցին, և իւրաքանչիւրն այլ և այլ աշխարհս Հայոց եղան։ Յաբեթի որդիքն Եւրոպայի մէջ յրուեցան բնակեցան, Սեմայն՝ Ասիոյ, և Քամայ որդիքն՝ Աֆրիկէի մէջ։

Թէ որ ուրիշ ազգաց ծագումն ալ Ս. Գրոց յիշած ազգին ծագման պէս յայանի և ճշդիւ ըլլար, մարդկային ազգին ամեն ճիւղերուն արմատները ալ ճանչնալ կարելի կըլլար։

Յոյնք որոնց պատմութիւնները մեր ճանչցած հեթանոսական պատմութեանց մէջ աւելի վաւերական են, մարդկային սեռին աճման և ազգաց սկզբան վրայով նոյն գաղափարը կուտան մեզի։ Ըստ նոցա Պեղասգեանք սերած են Արամազդայ Պեղասգիոս տղէն, Հելլէնք՝ Դեւկալիոնի Հելլէն տղէն, Հերակլեանք՝ Հերքիւլեսէն, և այլն։ Ինձի կերեւի՝ որ այնպիսի բազմազարեան հնութեան մը ժամանակագրութիւնները խիստ մթին և շատ անդամ ալ առասպելական ըլլան։ Սակայն կրցնեմ ալ՝ թէ ամեն ազգի պատմիչները միաբան կվկայեն հաստատութեամբ, որ երկրիս մակերեւոյթը ծածկող ջրհեղեղի ժողովուրդք մի և նոյն հօր ջրհեղեղի որդիքն ներէ սերած են, և թէ բոլոր ազգերը կկազմուին՝ մի և նոյն բունը շատ մը ճիւղերու բաժնելով։

Այս գաղափարը խիստ համեմատ է աշխարհիս ամեն ազգաց մէջ ամեն օր տեսանելուս, յորս այլ և այլ դէպքեանք և ցեղք իրենց ծագումը հաստատակաց մէկ հօր կհասցնեն։

Թէ Ս. Գրոց և թէ հեթանոսաց բոլոր հին աւանդութիւնները մեզի յայտնի կըլլան՝ որ հին ատենի մարդիկ երկարակեաց էին. մարդկային կենաց այս երկարութեան՝ և բազմահնութեան համար՝ որ այն ատեն նպատակի էր, բազմաթիւ ընտանիքներ միայն մէկ նահապետի մը իշխանութեան տակ միաւորեալ կսեռնուէին, իւրաքանչիւր տանուտէր երկրիս դէտ անբնակ մէկ մասին տէր ըլլալով, գանիկայ իւր տղոց մէջ կբաժներ, տղաքն ալ որչափ որ թուով կաճէին, այնչափ ալ նոր նոր կալուածոց տիրանալով մինակ մարդու մը ընտանիքը շատով ամբողջ ժողովուրդ մը կըլլար։ և կկատարուէր անոր ձեռքով ըսր մենք կկարծենք՝ թէ ամենուն առաջին Հայրն եղած ըլլայ։

Տղոց մէջ ամենէն տարեւորները իշխանութիւն կունենային իրենց յետնորդաց վրայ՝ նոյն հայրական իրաւունքով ըսր ունեցած էր իրենց վրայ հասարակաց հայրը։ Անոնք իրեն հետ խորհուրդի կմտնէին, և հասարակաց գործոց անպատեհութեան կմատնակիցէին։ Բոլոր հայրերն հասարակաց հօր հպատակելով միաբան հաւանութեամբ իրեն հետ կը կատարէին «Հայրենիքը, Աղգը կամ մեծ դերդաստանը»։ Զեմ ըսեր՝ որ միայն հայրութիւնն ինքնին բացարձակ իրաւունք մը կուտայ հարց իրենց որդւոց աղատութեան և կենաց վրայ։ Վասն զի ինքը դերագոյն իշխանութեան աղբիւր չէ, այլ առաջին և գլխաւոր խորհրդակ մ'է, ուրկից այս իշխանութիւնը կհոսի մարդկանց վրայ։ Ծննդեան կարգն ամեն զատակ իրեն հօրը տեսչութեան հպատակ կընէ, մինչև որ բանաւորութիւնն բացուելու հասակն հասնին, և այն հասակն հասնելէն վերջն ալ՝ բնական է յարգել զանոնք՝ որ մեր գոյութեան միջնորդ, մեր տղայութեան տեսչութեան կեանքերնիս պահպանող, և մեր դաստիարակութեան պատճառ եղած են։

Ասով է որ հայրական իշխանութիւնն՝ ի սկզբանէ հետէ դերագոյն իշխանութեան փոխուեցաւ, որովհետև ինչպէս որ մարդոց մէջ բարձրագոյն իշ-

խանութիւն մը կենալ հարկաւոր է, նոյն պէս ալ բնական է կարծելը՝ թէ ընտանեաց տէր հայրերը՝ իրենց տղաքը մանկութեան հասակէն՝ ի վեր կառավարելու սովրեալ ըլլալով դերագոյն իշխանութեան ալ աւանդաբարոյներն ըլլան, քան թէ անփորձ և՝ ի բնէ իշխանութիւն չունող երիտասարդները։

Այս է նախնեաց կառավարութեան և իշխանութեան առաջին սկիզբը՝ որ իսկ յարդի էր Հրէից, Սպարտացւոց, Հռովմայեցւոց, և աշխարհիս թէ քաղաքակրթեալ և թէ բարբարոս ազգաց մէջ։ Ասոր համար է՝ որ հին տունը՝ գրեթէ ամեն ազգի մէջ ալ թագաւորները՝ «Հայր» կկոչուէին, ասոր համար է՝ որ վերջապէս «Աղգ» բառն ալ «մկ Հօրմէ սերած բազմաթիւ ընտանիք մը կնշանակէ։

Մարդկային Աղգը չարունակ աճելով ընտանիքները միշտ՝ ի մասունս բաժնուեցան, եւ այնուհետեւ հայրական իշխանութիւնն ունեցող մկ պլաւորի մը հպատակ չգտնուելով՝ ուսկից սերած էին ամենքն ալ, զանազան ընկերութիւններ կազմեցին։ Ոմանք միապետական աերութիւն եղան՝ իրենցմէ մկուն ժողովրդեան վրայ քաջութեամբ, խնամատութեամբ և առաքինութեամբ ստացած իշխանութեամբը։ Այլք՝ իշխանութիւնը մկու մը ձեռքն ըլլալէն յառաջ եկած զեղծմունքներէն վախնալով, զանկակայ չատերու բաժնեցին ոմանք վերջապէս երկու տեսակ կառավարութեան բոլոր օգուտները միացնել ուզելով՝ անոնց ամեն տեսակէն խառնուրդ մը բաշադրեցին այն հարկաւոր հիմնան վրայ՝ որ հաստատուն կերպեր ունենայ և տունք ալ մկ միանգամայն մը հաճոյ դերի չըլլան։

Այս կերպերը մկ անգամ տեղնուելէն վերջն՝ ոչ պէտք չէ որ զանազ փոփոխելը ներելի ըլլայ։ Կառավարութիւնն ընդհանրապէս հարկաւոր ըսնող նոյն պատճառը կպահանջէ՝ որ կառավարութեան ձևն ալ նուիրական և անբռնաբարելի ըլլայ։ Մարդկ հնչպէս որ կառավարութիւն չկեցած տունը միշտ խռովութեանց մէջ պիտի ըլլայէն, նոյնպէս ալ միշտ յուզմանց ենթակայ պիտի ըլլայէն։ Թէ որ մկ անգամ հաստատած կառավարութեան կերպերը՝ ըստ հանգոյս ոմանց բարեկարգիչ երևնալու փափաքող անձանց փոփոխելը ներելի ըլլար։ Ուրեմն պէտք է՝ որ կառավարութեանց նախնական եւ հիմնական սահմանադրութենէն՝ աւելի նուիրական բան չըլլայ։ Կառավարութեան կերպն ինչ ալ որ ըլլայ, եւ ինչ պակասութիւններ ու ինչ զեղծմունքներ ալ երեւան գլլեն, թէ որ անկիշատակ ժամանակէ սահմանուած եւ երկար սովորութեամբ հաստատուած են, մասնաւորաց ներելի չէ զանիկայ փոխել կամ աերել առանց գերագոյն իշխանութեան դործակցութեան։

Պատճառն՝ որ նոյն իսկ կառավարութեան անկատար կերպերն ալ՝ որոնց արդէն սովրած է ժողովուրդը՝ փոխելը, եւ հպատակաց իրենք իրենց նման փոփոխանց ձեռք զարնելու իրաւունք տալը շատ վտանգաւոր է։ Թէ որ անգամ մը այս իշխանութիւնը տրուի անոնց, ալ հաստատուն կանոն մը չկայ՝ ժողովրդեան անհաստատութիւնը և խռովայղ անձանց ունայնասիրութիւնը սանձելու համար՝ որոնք անդադար ամիկը կը ըղձանան Տերութիւնը բարեկարգելու եւ զեղծմունքները ուղղելու տուա ու մուտ համոզիչ պատճառներով։ Ուրեմն ժողովուրդը չկրնար միապետութիւն մը հասարակապետութեան, կամ հասարակապետութիւն մը միապետութեան, եւ ժառանգական թագաւորութիւնը՝ ըն-

տրոզականի դարձնել՝ անկախ այն ա-տենի գանուած Տէրութեան օրինաւոր և դերագոյն իշխանութենէն։ Հռովմայ Ծերակոյտը և ժողովուրդը կրցան առանձին մէկու մը մէնչնենաւոր Դիկտատորութեան պատիւ տալ և զանիկայ կայսր ընել, բայց Սիլլա, Կասիլինա, և Կեսար յանիշատակները եղան. որովհետեւ ուղեցին գերագոյն իշխանութեան տիրել ընդդէմ կամաց Ծերակուտին՝ որուն ձեռքն էր Հռովմայ հասարակապետութեան գերագոյն իշխանութիւնը։ Ինքնիշխան Թագաւոր մը կարող է իր իրաւունքէն հրաժարիլ, բայց թէ որ ժողովուրդն ուզէ բռնութեամբ ձեռքէն առնել՝ ապստամբ կըլլայ։

Ապականեալ մարդկի իրենց նախապաշարմանց, կրից և մարդկային մտաց բնականապէս սահմանաւոր ըլլալուն պատճառաւ՝ ըստ ինքեան բացարձակապէս բարին ճանչնալու անկարող ըլլալով թէ ընկերութեան և վերապահեալ իրաւունքներն հաստատելու համար այնպիսի սկզբունք մը կամ թէ ըսենք կանոն մը պէտք կըլլայ՝ որ իրաց առերեւոյթ բարութենէն նուազ կասկածելի ըլլայ։ Եւ այս սկզբունքն է միայն ազգերու հնութեանց հնութեանը կամ հերութեան մը մէջ գերագոյն բարձրագոյն իշխանութեան հաճութիւնը։ Կաեսանմէ՝ որ Հրեից մեծ օրենսդիրը, « իւր մերձաւորին ժառանգութեան սահմաններըվոխողը կանիծէ »։ Սպա վերապահեալ իրաւունքը, թագը, և իշխանութիւնը պէտք է՝ որ արտաքոյ մը գտնեն աւելի սրբազան ըլլան։

Այս սկզբունքով բացատրենք այն պիսեաց դրութիւնը՝ որ ամեն բան նախախնամութեան ընծայելով կսկզբեն թէ իրօք Թագաւոր եղողն է օրինաւոր Թագաւորը, հետեւաբար քննենք հակաթագաւորականաց ժառանգ ակն իրաւանց դէմ ըրած առարկութիւնները։ Յանուն վերջապէս հերքել աղատասիրաց այն ջնասակար սկզբունքները՝ որովք արդարացի կհամարին գերագոյն իշխանութիւնը չարաչար գործածողներուն դէմ ապստամբիլ։

ԳԼՈՒԽ Ը։

ՁՇՄԱՐԻՏ ԵՒ ՕՐԻՆԱՒՈՐ ԹԱԳԱՒՈՐ

Գանի մը անուանի հեղինակներ կը ջանան հաստատելու՝ թէ Աստուած ամենայն իշխանութեանց միակ աղբիւր ըլլալով, պէտք է ոչ միայն հնազանդիլ որ և իցէ իշխանութիւն ունեցողի, այլ նաև իբրև Աստուածային հրաման օրինաւոր ճանչնալ իւր իշխանութիւնը, այս է « նախախնամութեան Թագաւոր » ըսուածը։ Թէպէտ Աստուածային պարզ Թոյլտուութիւնը երբէք իրաւունք մը չտար. և պէտք չէ զայն արդարացի համարել. սակայն պէտք է որ ամեն կերպով հնազանդիմք այն ամենուն՝ որ Աստուած Թոյլ կուտայ։ Նախախնամութեան Թագաւորին հնազանդելուն՝ և անոր իրաւունքն իրրև օրինաւոր ճանչնալուն մէջ մեծ տարբերութիւն կայ։ Անշուշտ պէտք է հաստուցանել բռնաւորի մը դրած ամեն տուրքերը, հնազանդիլ անոր դրած քաղաքական օրինաց, հպատակիլ առ հասարակ ընկերութեան խաղաղութիւնն ու կանոնները պահելու համար կարևոր եղած ամեն հրամանաց, բայց այս հնազանդութիւնը մինչև իր անիրաւ յանշատակութիւնը օրինաւոր սեպելը է, և բռնութեամբ տիրած Թագին իրաւունք ունենալն հաստատելու աստիճանն հասնելու չէ։

« Ձշմարիտ է կըսէ երևելին Գրոտիոս » ասոնք, որ գատելոյ իշխանութիւն ու-

» նեցող բռնաւորի մը իրաւասութեան
» վճիռները՝ կրնան պարտաւորել. ո՛չ
» թէ անոր չունեցած իրաւանց զօրու-
» թեամբն, այլ անոր համար որ աերու-
» թեան վրայ ճշմարիտ իրաւունք ու-
» նեցողը՝ (բարի քաղաքացին) աւելի
» լաւ կհամարի՝ որ բռնաւորին հրամա-
» յած բաներն այս մասին տեղիք ու-
» նենան, քան թէ բոլոր պետութիւնը
» աւաղակի չէթութեանց մէջ տեսնել.
» ինչպէս որ պիտի ըլլային անշուշտ՝ թէ
» որ այն օրէնքները չնջուէին, և արդա-
» րութեան կիրառութիւնն ընդհիչէր » :

Նախախնամութեան թագաւորի մը կառավիչները Քրիստոնէական սկզբանց դիմեն իրենց կարծիքն արդարացնելու համար : Կըսեն թէ Կեսար բռնաւոր մ'էր, բայց Յիսուս Քրիստոս և իր Առաքեալները հրամայեցին Հռովմայ կայսերոյ հնազանդիլ : Արնայինք պատասխանել այն ժամանակի Հռովմայեցի հանճարեղ պատմչաց մտքին համեմատ՝ թէ Հռովմ չէր կրնար ալ հաստատուն մնալ հասարակապետական կերպով :

Հարկաւորապէս պէտք էր՝ որ դեղադրեցնէր այն անդադար քաղաքական կռիւները և հակառակութիւնները՝ որ կպատահէին իշխանութեան փափաքող դլխաւորաց մէջ : « Գաւառները՝ կըսէ Տակիտոս, այս նոր կառավարութեան դէմ տեղութիւն չէին ցցներ, այն պատճառաւ՝ որ ծերակուտին և ժողովրդեան կառավարութիւնը իրենց վրայ բեռ եղած էր մեծամեծաց չարունակ կռուելուն և պաշտօնակալաց ագահութեան համար, և ատոնց դէմ օրինաց օգնութիւնը պարապ տեղը կկնդրուէր, որ նենգութեան, արծաթոյ և բռնութեան ղոհ եղած էր » :

Միապետական կառավարութիւնն Հռովմայ անդորրութեան համար կարեւոր ըլլալով՝ կայսերական թագին աւելի իրաւունք ունեցող՝ Կեսարներէն գաս ուրիշ մէկը չկար : Թէ որ՞ այս պատասխանը խիստ անսահման է, ահաւասիկ անոր սահմանաւորը :

Յուլիոս Կեսար աւելի բռնակալ էր քան իր յաջորդ՝ Օգոստոսը, բայց Տիբերի ալ՝ որ Փրկչինատեն կթագաւորէր՝ և որուն ինքը Տերը հարկ տալ հրամայեց, կերպով մը բռնաւոր ըլլալը չեմ ուրանար :

Կեսար զօրութեամբ, բռնութեամբ և անդթութեամբ կառավարութեան կերպը փոխեր էր : Օգոստոս՝ հասարակապետութեան տկարութեան ժամանակ ծերակուտին, պաշտօնակալաց և օրինաց իշխանութիւնն իր ձեռքն անցուցած էր : Բայց Հռովմայեցի աղնուականաց, ամբոխ, հեծելազօրաց և ուրիշ բոլոր պաշտօնակալաց դէր ատոնն իշխանութենէն կատարելապէս և աղատօրէն հրաժարելով՝ Տիբերի յանձնելը պատմութեան վաւերական դործքերէն մէկն է : Այս թագաւորին կայսերական թագէն հրաժարելէն, և ծերակուտին ծանկի վրայ դալով այն թագն ընդունելու համար ըրած չերմ պաղատանքներէն աւելի նշանաւոր բան չկայ : Թէպէտ և Տիբերի բնաւորութենէն ալ յայտնի էր՝ որ իր այս հրաժեշտը կեղծիք մ'էր, սակայն իրենց բարձրադոյն իշխանութենէն հրաժարելով անոր յանձնելն յայտնի և վաւերական է : Ուստի յատկապէս օրինաւոր կայսրն եղաւ՝ որ բոլորեւին ընտրելու ճիշտ իրաւունք ունեցողներն ընտրեցին զինքը : Հռովմայ կառավարութեան կերպը փոխեց, բայց անոնց հատատութեամբն՝ որոց ձեռքն էր տակաւին բարձրադոյն իշխանութիւնն այսինքն Հռովմայ ծերակուտին և ժողովրդեան :

Այդ՝ մեկը կհաւածէր՝ որ մնանա-

ւոր դիպուածոց մէջ՝ Տէրութեան մը դէ-
րագոյն իշխանութիւնը կառավարու-
թեան կերպը չկրնար փոխել։ Կարգ կա-
նոնի յարմար օրինաւոր ճամբան այս է՝
որ զմեզ անիշխանութեան մէջ չձգեր։
Բայց այն տէրութեանց մէջ՝ յորս դէ-
րագոյն իշխանութիւնը ծերակուտին
ձեռքը չէ, և աշխուտական, ռամկական
և զանազան կարդերը միայն թագաւորին
խորհրդականներն են. այն ատեն ճշմա-
րիտ է՝ որ իրենց խոնարհ և ստորակար-
գեալ կարողութիւնը առանց հաճու-
թեան թագաւորական և բարձրագոյն
կարողութեան ինքնին գործ չկրնար
տեսնել, ապա թէ ոչ հասարակապետու-
թիւնը սոսկալի անիշխանութեան մէջ
կկնայ։ Տեսակ մը քաղաքականութիւն
ալ կայ՝ որ թագի ժառանգական իրա-
ւունքը «ցնորք» է՝ կըսէ։ Հիմայ ալ
այս քննեմք։

Շարունակելի։

Ա Ռ Ա Կ

ԽՈՋ ԵՒ ԿԱՂՆԻ ՅԱՒԻԼ

Անցան օրերն ամեն առտու կաղնուոյն տակ
Խոզ մը կուգար կշտացնել քաղցն անյագ,
Չոն սուր քիթովը հող պատռելու հարկ մը չէր,
Կաղնապտուղ գետնին երեսն էր ծածկեր.
Մեր վախտ խոզն կերաւ, դիրցաւ չափազանց,
Որ հոն մնալ դիշեր ցորեկ մտմտաց.
Պատրաստ կերակուր,
Մօտս է վազուկ՝ ջուր,
Կեր, լակ՝ կըսեր
Մոքին ծոյլըն մեր.
Բայց ձմեռան ցուրտ ու պաղ օրերն երբ հասան
Դաշտը ու բլուրք սիպտակ հանդերձ հագուեցան.
Կաղնապտուղք կամաց կամաց կհատնին.
Որկրամոլին մտքն ալ չդար իր վերջին,
Եսքի օրն էր, քաղցը ղինքը կմաշէր,
Բայց ուտելիք ո՞ւրկէց՝ դտնել կարող էր,
Կոմնեցաւ ծառին
Եւ քիթն՝ ի հողին
Արմատն՝ ի հիմանց
Փորել մտմտաց.
Այլ անօգուտ ապերախտին աշխատանք՝
Բան չգտաւ, ինքն ալ մնաց անճարակ,

Քթին տակէն բիւր մրմունջ հայհոյանք,
Ծառն անլիծեց ու պառկեցաւ բնոյն տակ։
Ա՛հա մեծ հով կղարնուի կաղնուոյն յաղթ,
Զդեց գետին, սատկեցուց խողն ապերախտ։
Որչափ մարդիկ կան
Ա՛յս խողին նման՝
Որ իրենց բացած
Դէմ բարերարաց
Փոսին մէջ կիյնան
Երբ ձանձնք մոռնան։

Ն. Գ. Մ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՏՂԱՅ ԳՈՂՅՈՂ ԿՆԻԿ ՄԸ

Շարունակութիւն և վերջ։

Սակայն Կոմսը խենթին եռեւէն կերթար, և իւր ղեկավարանաց սաստիկ դրգռման մէկ անսովոր արդիւնքովը դիշեր առեն մառախուղի մէջէն կնիկը կտեսնէր իրրև ՝ի հասարակաւուր... Թէպետ աշնանային հողմոյն սաստիկ փչիւնն ու չարունակ անձրեւն իրենց չառաչիւնովը ամեն աղաղակ եւ ամեն հառաչանք անլսելի կընէին. սակայն Կոմսին արգելք մը չէին ըլլար անոր ամեն հառաչանքներն ու ամեն խառն ՝ի խառն խօսքերը լսելու համառօտ։

Ժամանակը հոկտեմբեր ամսոյն վերջերը ցուրտ դիշեր մ՚էր, և տանեաց վրայ անկուած հողմապտոյտ դրօշակները հիւսիսային հովէն շարժուելով սաստիկ արագութեամբ դառնալնին դրեթէ սոսկալի ձայնով «ձմեռ. ձմեռ... ահաւասիկ ձմեռ» կպօռային։ Փայտէ կամուրջը հասնելով Քրիստինէ թուխին վրայէն վար ծռեցաւ, ու սև և տղմալից ջուրերը դիտեց, որ կահհէին կերթային ջրմուղին մէջէն, յետոյ մէկ սարսռամ դէմքով մը շտկուելով ճամբային կերթայ դողդողալով և ցած ձայնով մը մրմնջելով «ո՛հ, ո՛հ, խիստ ցուրտ է»։

Գնդապետն ալ մէկ ձեռքով իւր վերարկուին ծալքը սեղմած՝ միւսովը սրտին բարեխմունքները զսպած՝ որ իրեն ճամբելու մօտ կերեւէր, միշտ եռեւէն կերթար, թէպետ և յուսահատած ինքն իրեն կըսէր՝ թէ այսպիսի դիշերային հետաքրքրութիւնները պարապ բան են, բայց մտածելով ալ՝ որ իւր վերջին յոյսը մնայն այս է, մինչեւ կէս դիշեր և ալ աւելի բնակարան չունեցող անասունի պէս փողոցէ փողոց կպտտէր։

Վերջապէս առտուան ժամը մէկին

Քրիստինէ եպիսկոպոսարանին հրապարակէն վերադարձաւ։ Օդը պարզ էր, անձրեւը կարած՝ պաղ հով մը հրապարակը կմաքրէր, լուսինն ալ երբեմն սեւ ամպերէ չքնապատեալ, երբեմն ալ բոլոր ճառագայթներովը սա լայատակաց վրայ դանուած անշարժ ջրոյ բաղմաթիւ լճակներուն մէջ կշողշողէր։

Խենթը հանդարտութեամբ դնաց այն աղբիւրին քով նստաւ, ուր քանի մը ժամ յառաջ նստած էր։ Երկար ժամանակ մի և նոյն դրկոյ մէջ մնաց, աչքերը մթնցած, թաց ցնցոտիներն ալ իւր վրայ կրնակին վրայ վսկած. Կոմսին բոլոր ակնկալութիւնները պարապ ելան։

Բայց երբ լուսինը պայծառանալով իւր դէղնած լոյսը ձոյն ձուն չկեցող շինուածոց վրայ ղարկաւ, յանկարծ մըր յարձկեց, երկնցուց վիզը, և նեռատեսի թռաւ դնաց՝ և հին աւերակներու պատուարին մէջ մնաւ՝ որ Ս. Իղնատիոս եկեղեցւոյն վերի կողմը կկնայ։ Կոմսն ալ ետեւէն։

Խենթը դրկեցէք թռչունի պես մէկ ակնթարթի մէջ տասն անգամ անհետացած կըլլար, չուտ չուտ վարէ-վար մանուածապատ և ապշերով փակուած փողոցներուն մէջէն՝ յորում աղբ և խոտի խուրձեր դիզուած էին դռներուն առջեւ՝ ձմեռը մօտենալուն համար։

Վերջապէս մթին և անել փողոցի մը մէջ դնդապետը չհասկ ճամբայ չընելով ատիպուեցաւ կանգ առնել։ Քանի մը մանկտիրդէն կանթեղի մը դեղնագոյն և առկայծեալ լոյսը՝ պղտիկ եւ աղտոտ ապակիէ մը ցոլանալով կոյանոցին յատակէն փալփլաց, ճառագայթը անչարժ էր... մէկէն շուք մը խափանեց, վերջը նորէն երեւցաւ... յայտնի է որ կքսեր, սենեկին մէջ մէկը կհսկէ։

— Հոն ի՞նչ կընեն կոր։

Ս. ոանոյ վարանելու դնդապետը կոյանոցը մտաւ ուղղակի դէպ ի լոյսը երթալով. և հոն դատ պլսենթը տպմին մէջ ոտքի վրայ կեցած, աչքերը անկած և բերանը բացած՝ կդիտէր այն կանթեղը՝ որուն քով մարդ չէր տեսնուէր։ Կոմսը տեսնելուն վրայ ամենեւին չզարմացաւ... միայն թեւը դէպ ի այս պատուհանը երկնցունելով՝ ուսկից որ առաջին անգամ լոյսը տեսեր էր, հո՞ն է ըսաւ... այնպիսի հաւատոր ձայնով մը՝ որ Կոմսը սկսաւ դողալ։ Ա.յս տագնապէն դէպ ի սենեկին դուռը վաղելով զարկաւ կրնակովը ու բացաւ, մտաւ մութ տեղը, խենթն ալ անոր ետեւէն, լռութիւն... ըսաւ կինը։

Կոմսը անգամ մ' ալ խեղճ կնկան բնական աղէտութեանց հետեւելով անշարժ կեցաւ, ականջները անկելով։ Ա.յս վրկնած տան մէջ խորին լռութիւն մը կտիրէ, ամենն ալ քուն են... ա.մենքն ալ մեռած են, ըսաւ, ինքն ի.րեն։

Ս. Իղնատիոս Եկեղեցւոյն ժամացոյցը երկուքը կզարնէր։ Ա.յն տանն նախ և առաջ մէկ կամացուկ փախուստ մը լսուեցաւ, յետոյ մէկ մեծ լոյս մը տեսնուեցաւ խարխուլ պատին վրայ. դնդապետին դլխին վրայի տախտակներըը կդիտրտէին. լուսատուր ճառագայթը քիչ քիչ մեծնալով՝ մեկէն լուսաւորեց սանդուխքը, մէկ անկիւնը հին երկաթեղէններ դիզուած, միւսը փայտերու կոյտ մը. խիտ հեռուն գաւթին վրայ նոյող բաց պատուհան մը... աչ ու ձախ կողմերը տպակի սրուահներ... քարշերով լեցուն կողով մը... ի՞նչ դիտնամ. ո՞ր մէկը ըսեմ։

Ներսի կողմը մութ, ճեղքերով լեցուն և սոսկալի էր։ Վերջապէս վսայող պատրոյգով պղնձէ կանթեղ մը. զոր դիշակեր թռչնոց ճանկին նման, չորցած

ձեռք մը բռնած էր. կամայական մը ծը-
ռելով սանդուխէն վար նայեցաւ, և լու-
սոյն վերի կողմը խառնված կնկան մը դէ-
լուխ սեռաւ որուն մազերը քթանի պէս
թուչերը դուրս ինկած, ականջները խո-
շոր, դլխէն ջաղուած. և դրեթէ վեր
անկուած. աչքերն ալ, կամարաձև յոն-
քերուն տակ մխրատոյն, սրատես և
չողշողուն էին: Մէկ խօսքով չարագու-
շակ էակ մը՝ հին չրջադգեստ մը հագած.
ոտքերն ալ հին մոճակներ անցուցած,
բազուկները չորցած, և մինչև արմուն-
կը սօթուած, մէկ ձեռքով կանթեղը
բռնած էր. միւսովն ալ սրածայր ու-
րագ մը:

Այս դարչելի կնիկը զարմանալի
ճարպիկութեամբ սանդուխին աստիճան-
ներէն վեր վազեց. բայց խիստ ուշ էր.
դնդապետը սուր 'ի ձեռին հասեր, և
ձեռքերով բռնած էր այն չարագործ
կնկան լաթերուն քղանցքէն:

— Տղա՛ս. Թշուառականի՛ն... ըսաւ.
սպա՛ս...:

Կոմսին այս ազաղակէն դէպ 'ի ե-
տև դառնալով ըսա դիպաց ձեռքիու-
րադն անոր նետից:

Մէկ կատաղի կռիւ մը սկսաւ: Ա-
նիկը սանդուխէն վար վազելով կուզէր
խածնել: Կանթեղը կռիւը սկսած վայր-
կենէն դեռին կնկած կշողշողէր, և պատ-
րոյտն ալ թաց սալայքարին վրայ կչմըռ-
տար. և իր չարժուն ստուերը պատին
մէկ պզտիկ խոռոչին մէջ կձգէր:

— Տղա՛ս. կրկնեց Գնդապետը. տղա՛ս... չէ՞ նէ զքեզ կսպաննեմ:

— Հա՛, այո՛, տղաք պիտի առ-
նես... պատասխաննց ողեսպառ կը-
նիկը... մէկ հեգնական ձայնով մը:
Ո՛հ. դեռ լմնցած չէ՞... պի՛տի... ու-
ժով ակռայներ ունիմ... վա՛ռ. զիս
սպաննել կուզէ... հա՛... հան վե-
րը:..խո՛ղս... թող գիս... ես...
ես ամէն բան կըսեմ՛...:

Կերևէր թէ ուժէ ինկած էր ասիկայ՝
երբ ուրիշ խիստ պատաս և խիստ դա-
ժան մէկ չարագործ ու ժանտ կնիկ մը
սանդուխէն վար վազելով պօռաց:

Ա՛հա հոս եմ... ես...:

Թշուառականը մէկ մեծ մսագործի
դանակով մը զինուորած էր... կոմսը
աչքերը վերցնելով՝ սեռաւ որ կնիկը կը
պատրաստուէր կրնակի կողմէն զինքը
զարնելու:

Ինքզինքը կորսուած համարեցաւ...
նախախնամական դիպուած մը միայն
կարող էր զանիկայ ազատելու: Խնդրեց՝
որ մինչև այն տաեն անտարբեր դեցած
եղածները կդիտէր՝ կատաղութեամբ
պատաւին վրայ յարձակեցաւ պօռալով,
ահա՛ աս անիկայ է... ահաւասիկ...
ո՛հ. ես կճանչնամ զինքը, ինձմէ չպիտի
կարենայ ազատիլ»: Պատասխանին տեղ
սեռան մէկ ցայտուն մը բոլոր տախտակ-
ները ողողեց: Ինչու որ նոյն կէտին պա-
տուր խեղդին վիզը կտրած էր:

Գնդապետը ժամանակ ունեցած էր
ոտքի վրայ ելլելու և ինքզինքը պաշտ-
պանելու. այս տեսնելով երկու չարա-
գործները արագութեամբ մը սանդու-
խէն վեր վազեցին, և մխութեան մէջ
աներևոյթ եղան. կանթեղը մարելու
վրայ էր. և կոմսը անոր վերջին նշոյլովը
կրցաւ դուռերուն նայիլ վազել: Բայց
սանդուղին ծայրը հասնելով խոհեմու-
թիւն սեպեց այն դուռը չկրծոտցնել:
Անիկայ վարը Քրիստոֆէնէ խռպոտն
ձայնը կլսէր, և սրինգը հեղգի պէս կը
վազէր լռութեան մէջ: Ահաւոր տե-
սարան:

Ուրիշ կողմանէ դռներուն պահուած
տեղը մեկ անտառը չափութիւն
մը կար, որ կվախցնէր զԿոմսը որ չըլ-
լայ թէ կնիկները պատուհանէն փախչին
ազատին: Այն տեղերուն անտեղեակ

ըլլալով քչիկ մը պաշարուած մնաց, երբ լուսաւոր ճառագայթ մը ապակեայ դռնէ մը կցկտնէր իրեն այն սենեկին երկու պատուհանները՝ որ լոյս կեցած ա նել վաղուընն վրայ կնայէին։ Ա.ին առեն փողոցին մէջ մէկ արտաքոյ կարգ ձ՛ձայն մը լսեց՝ որ կաղաղակէր. «Էյ, հոս ի՞նչ կըլլայ կոր... բայ ղ՛ուռ... բռնե՛ ցէ՛ք... բռնեցէ՛ք...»

«Ջո՛ւս եկո՛, պօռայ դնդապե՛ տը... ինձի՛»։

Նոյն վայրկենին լոյսը վրիվրած տու նը մնաւ. «Ո՛հ. կրկնեց ձայնը... ա՛ բիւն... չեմ խաբուիր... ասիկայ Քրիստինէն է...»։

«Ջուլս եկո՛... ըսաւ դարձեալ Գնդապետը»։

Սանդուղին վրայ մէկ ծանր ՚քալուածքի մը ձայն լսուեցաւ. և Վաշտման Սէլիժի մօրուաւոր դէմքը երեցաւ իւր մեծ սամյը դվարկով, ուսին վրայ ալ այծի կաշի մը առած։ Սանդուղին վերի ծայրը հլլելով իւր կանթեղին լոյսը դէպ ՚ի կոմսը ուղղեց, և միակերպ հայեցուածքը սարսափ ձգեց ա՛՚ կըտրիճ մարդուն սիրտը։

«Ո՞վ է այն հարցուց»։

— Վէ՛ր եղիր, վէ՛ր եղիր։

— Ներեցէ՛ք Գնդապետ... ա րամհեաւ... վարը....

— Ա.յո... կնիկ մը սպաննուած է... մարդասպանները հո՛ս են։

Վաշտման վերջին արագութեամբ մը վազելով անցաւ, և կանթեղը վեր բռնելով պահուըտած տեղերնին լուսաւորեց։ Վեց ոտքէն աւելի վերնայարկ մը կար՝ ուրկէց կնիկներուն պահուըտած սենեկին դուռը կերթուէր։

Սէլիժ կռնկին դէմ ելլով տեսնելով զարմացաւ, բայց չհամարձակեցաւ պատճառը հարցնել. մինչև որ կոմսը իրեն հարցուց. «ո՞վ կրնայի հոս։

— Երկու կնիկ. մայր և աղջիկ... Հայերուհի* թաղին մէջ ատնք (երկու ժօղէլ) կըսուին, մայրը մեսվաճառ է. աղջիկն ալ ապուխտ կչինէ։

Ա.ին առեն կոմսը Քրիստինէին իւր ցնորից մէջ ըսած սա խօսքը յիշելով (խեղճ տղայ, պատանեցին դինքը). խելքը կորսնցուց... և մահուան քրտինք մը կվաղեր երեսներէն։

Զարի պէտնոյն վայրկենին սանդուղքին ետև կապոյտ ու կարմիր դոյներով Սկոտտացի պարեգօտ մը՝ լսմթիկէ պըզտիկ հոլմթամներ, և սև ցցունքով դըէ խանոց մը տեսաւ՝ որոնք հոն մութ տեղը ձգուած էին։ Բոլոր մարմինը դող եղաւ... բայց անյաղթելի արիւթիւն մը դինքը կմղեր զանոնք տեսնելու իր աչքովը։ Եւ մօտենալով ոտքէն մինչև դլուխը դող եղաւ...։ Երբ դողդոջուն ձեռքով այն պզտիկ ոտքի ամաններըը վեր վերցուց՝ արեան քանի մը կաթիլներ իւր մատներն արտնուեցին։ Լմացաւ որ աղուներն են...։

Ա.սուած դխտե, թէ ի՞նչ անցաւ Կոմսին մտքէն, երկար ժամանակ պատին կրթնած աչքերը անկած... թեւերը՞ կախած... բերանը կիսաբաց... իբրեւ կայծակնահար այնպէս մնաց։

Բայց յանկարծ այնպիսի կատաղի մռնչիւնով մը դէպ ՚ի դուռը վազեց, որ Վաշտման ալ սարսափեցաւ։

Անկարելի է այսպիսի յարձակման մը դէմ կենալ, ամէնն ալ մէկ մէկ դէպ բնական բոլոր այն նեցուկները՝ ղորոնք այս կնիկները դրան ետեւ դրած էին մատը փակելու համար։ Տունը ՚ի հիմանց սասանեցաւ... Կոմսը մութին մէջ ա ներեւոյթ եղաւ... լսուի ձայներ... սոսկալի աղաղակներ... անէծքներ... վայրենի դոչումներ լսուեցան

* Քաղաք մը ՚ի Պաքուոյի։

մութին մէջէն։ Սոսկալի տեսարան... մարդկային բան մը չէր ասիկայ... կարծես թէ կառապի դաշտնները կկուտէին մութին մէջ մեկզմեկ խողխողելով։

Փոշոցը մարդիկներով լեցուեցաւ, դրացիները ամէն կողմէ սենեակը ժողվըւելով կաղաղակէին՝ «ինչ կայ հոս, ուրնմն իրար կսպաննե՞ն կոր»

Յանկարծ մէկ լուսթիւն մը տիրեց, Կոմսը դանակի հարուածներով վիրաւորուած էր... վերտին մնաւ սենեակը՝ սուրը մինչեւ ծայրը արեամբ թաթխուած... ընչացքներն ալ արիւնաշաղախ էին։

Ալ ինչ ըսեմ ձեզի։

Տիսըռիչ Կոմսը իր վերքերէն բժշկըւեցաւ, և Մադունաիայի մէջ ալ չտեսնուեցաւ։ Քաղքին կառավարութիւնը օգտակար սեպեց արդիկոցոյս ծնողքը ներէն խնայել այս ղըժուարին խնդիրները։ Այս ամենը վաշտման Սէլիմէն սորվեցայ որ ինքն ալ ծեր եւ Սարըպուրքի մօտ իր դիւղը քաշուած մարդ մ՚էր։ Անիկայ դիտէ միայն բանին մանրամասն պատահարները՝ նկրկայ դառնալով իրրեւ վկայ՝ Մադունաիայի պատժապարտութեան առնելին առջեւ այս դաշտնի գործոյս վրայ ճշդիւ տեղեկութիւններ տալու համար։

Երբոր բարոյական զգացումը ու իմացականութիւնը մարդիկներէն մէկուն առնելնք ալ չեն կարող լիսո անուանարկ կիրքերէն ալ իրենք զիրենք պահել, որոնցմով միայն այսչափ եղեռնագործ եղած են։

Թարգմանեաց Ի Գաղիկանէ
Յ. Յակ Գէորգեան

Հետեւեալ երկու կտոր Մանրամկպքը Պարտիզակի Դպրոցին աշակերտաց ուսմանութեամբը Դաղղիերէնէ թարգմանուած եւ հրատարակելու խնդրանօք զրկուած են։ Ոչ Պարտիզակի միայն՝ այլ եւ բոլոր համազգի մանկտուցն յառաջադէմ զարգացման մասին՝ կրած բաղձանքնիս մեզ զգայուն կընեն այնպիսի խնդրոյ մը հատանութեան. նկատելով որ յառաջադիմութեամբ փառաւորուելու զգացում մը՝ մեր մանկտուցն սրտին վրայ կանուխէն եթէ սկսի իւր տպաւորութիւնը, արծարծուն անհղծութիւնը խիստ մեծ ծայրայեղ ազատնիով մը կչարունակէ։ Հրապարակաւ կայտնենք մեր սրտալիր գոհութիւնը թէ Պարտիզակի Թազ. Խորհրդոյն, թէ Դպրոցին վերատեսուչ անօրէնութեան եւ թէ աշակերտաց բարեչան Դաստատու Գ. Մ. Շերմենեան ամենիւ երիտասարդին՝ որ իւր զգուշաւոր պաշտաման մէջ Աղգին սիրելի ըլլալու անձնանուէր փութով կծառայէ։

ՄԱՆՐԱՎԷՊ

ՊԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆ ՆԱՆՈՒՑԵԱԼ ԵՒ ՈՒԴՂՆԱԼ

Աղջնա Գ. Փորթուկալայ Թագաւորը, չափազանց հեռանալով որսորդութեան զուարճութեան անձն տուր կըլ լար, և իւր սիրելիները կկորսնցնէին իրեն հետող ճաշակը։ Այսպէս անօգուտ կիրառութեանց մէջ կկորսնցնէր ժամա-

նակ մը՝ զոր պատ էր նուիրել Տէրու֊ թեանց գործոյ։

Սակայն իւր ներկայութիւնը հար֊ կաւոր եղաւ Լիսպոնի։ Խորհրդատան պահը մնաւ երիտասարդն որսորդի մը բոլոր թափովը, ոչ սակաւ զուարթու֊ թեամբ պատմեց իւր շուրջը ժողուած խորհրդականաց այլ եւ այլ պատահար֊ ները, որք նշանաւորեր էին վերջին ա֊ ւուր գործերը։ Երբ խօսելէ դադրե֊ ցաւ ժողովոյն անդամներէն մին իւր ճեր֊ մակ մազերովը եւ ծառայութիւններովը պատկառելի, ըսաւ իրեն, « Տէր, նե֊ րեցէք ինձ Ձեր հետ համարձակու֊ թեամբ խօսելու։

Երբ հասարակ մարդ մը վոխառնակ իւր գործոց վրայ խորհելու իւր զաւա֊ ճութեանց միայն կզբաղի։ կշնասէ իւր շահուց։ իսկ երբ թագաւոր մը տէրու֊ թեան հոգը երեսէ վրայ կիմողու միայն ունայն զբօսանքներ խնդրելու համար, յաճախ ամբողջ ժողովրդեան մը կոր֊ ծանմանը պատճառ կըլլայ։

Մեք բնաւ հոս ժողուած չեմք որսոր֊ դի քաջութիւններ մտիկ ընելու։ Մեք կկանդրեմք ձեղմէ որ այսուհետեւ ձեր ժամանակին ամենամեծ մասը նուիրէք այն պարտուց կատարմանը զորս Աստ֊ ուած 'ի ձեզ դրած է, որոնք եւ ուրիշ զբօսանքները քու ժամանակիդ կորըս֊ տեանը պատճառ լինելէ զատ ուրիշ օ֊ գուտ մը չունին »։ Այս համարձակ խօսքերը լսելով Աւգիօնս, զառաջինն բարկութենէն դեղնեցաւ, բայց յաղ֊ թելով այս առաջին չարժման եւ իւր վրայ վհհանձն ճիգ մ' ընելով, ճանչցաւ այս յանդիմանութեան իմաստութիւնը։

« Իրաւունք ունիք, ըսաւ։ Չնորհա֊ կալ եմ Ձեզ, ձեր իմաստուն խրատնե֊ րուն համար, միտքերնիդ պահեցէք այս օրէն սկսեալ, թէ ես ոչ եւս իմ որ֊ սորդն Աւգիօնս, այլ Աւգիօնս թագաւոր Փորթուկալայ »։ Թագաւորը իր ըսած խօսմունքը կատարեց, եւ իւր դարուն ամենէն աւելի գործունեայ վհհապետաց մին եղաւ։

ՄԱՔՈՒՐ ԽՂՃՄՏԱՆՔԻ ՄԸ ԾՆԱՆ ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Երիկուն մը, իր հասակաւն եւ ա֊ ւագինութիւններովը մեծարոյ ձկնորս մը, իր որդւոյն հետ նաւակին մէջ մը֊ տեր էր, եւ յառաջ կերթար ծովուն վը֊ րայ, մերձակայ բաժնութիւն կզգեայ ա֊ փունքը եղերող եղեգաց մէջ իր ուրտա֊ կանը ձգելու համար։ Արեգակը կիջնէր մեր ծովուն ծոցը, եւ ալիքներուն ու եր֊ կինքը, կարծես թէ ոսկերաձիկն կրակ դարձած էին։

« Ա՜հ, ըսաւ երիտասարդը զար֊ մացմամբ, ի՜նչպէս ամէն բան դեղե֊ ցիկ է մեր շուրջը, տէ՛ս, ի՜նչպէս իր ղառիթ ձագերին չրջապատեալ կա֊ րապը, երկնից ոսկեզօծ ցոլմանց մէջ կը֊ մխի, տէ՛ս, ի՜նչպէս կնաւէ, ի՜նչպէս ա֊ լիքներուն մէջ ակօսներ կգծէ, ի՜նչպէս կատարած է իր թեւերը այս տխուն֊ կը եղերող անտառակին մէջ, ի՜նչ հաճոյական մրմունջներ կհանեն բարձր կաղամախ֊ ները, եւ այս կղզւոյն մէջ ի՜նչպէս դե֊ ռադարար ցորեններըը կշարժին հակիքին մեղմով 'ի չունչ զեփիւռին։ Բնութիւնը ա՜յնչափ գեղեցիկ է, եւ զմեզ ա՜րչափ պահ եւ երջանիկ կընէ։

— Այ՛, պատասխանեց հայրը, բնութիւնը մեզ կատարեալ մաքուր ղուար֊ ճութիւններ։ Դուն, իմ սիրտս, միշտ սի֊

սի ճաշակես այս զուարճութիւնները՝ եթէ բարի մարդ ըլլաս, եթէ յոռի և յանցաւոր կերպերը չդան երբէք քու կեանքդ աղմկել։

« Ո՛հ, սիրելի որդեակ, հանդարտ խղճմտանք մը, ահաւասիկ բարեաց պատուականագոյնը։

Այս սկզբունքս դիտնալուն է որ, իմ տղաս, մինչեւ յայսօր երջանիկ ապրեցայ։ Իմ ծննդեանս վայրկենէն՝ ի վեր մեր խրճիթները չրջապատող անտառը վաթսուն անդամ դալարեօք զարդարուեցաւ, այս երկար կեանքը դարնան զեղեցիկ օրուան մը պէս անցած է հանդիստ տուեան և մաքուր զուարճութեան մէջ։ Բայց և այնպէս, ամեն վիշտ աշխատ չէի, յաճախ թեթեւ նաւակով, ծովը ճեղքելու առնես, մրրիկէն բռնուեցայ, իմ նաւակս՝ ի կախ ճնայ կոհակի մը դադրեցին վրայ, և յանկարծ ահաւոր մեւնչիւնով մը ալիքները կկոնացին և ես նոցա հետ։ Ծովուն համր բնակիչները կսարսէին, երբ որոտման և ալեաց աղաղակը նոցա վերջը կհնչէր, եւ իրենք անդունդին յատակին կապաստանէին, ես կկարծէի տեսնել թէ ամեն ալիք ինձ խոնաւ գերեզման մը կբանայէին, հովերը կատաղութեամբ կշնչէին, և դվեսուս վրայ դեռեր կանձրևէին։

» Բայց քիչ մը ետքը հողմոց կատաղութիւնը կհանդարտէր, օդը կպարզէր, և ալեաց խաղաղ հայելւոյն մէջ երկնից պատկերը կտեսնէի։ Մեկէն կապուտակադոյն քամակով և կարմիր աչերով ծովային խոտերու մէջ քաշուած թաւամաւը (մերսին պալըղը) իր ապաստանարանէն դուրս կելնէր, բազմաթիւ ձկունք կցաթկռտէին ալեաց վրայ, ուր արևը կցոլար, և հանդարտութիւնն ու ուրախութիւնը կվերածնէին իմ սրտի մէջ։

» Ով, որդեակ իմ, առաւել իմ երջանկութեանս պատճառ քու դորովդ է։ Մինչ ցարդ իմ դասերուս հոգ դանուեցար, հետևէ՛ անոնց միշտ։ և դու ինձ պէս երջանիկ պիտի ըլլաս, և բնութիւնը քու աչացդ միշտ գեղեցիկ պիտի թուի։

Թարգմանեաց Գաղիականէ
Սահակ Վարդունի
Աշակերտ Գպրոցին Պարտիզակի։

ԴԻՒՐԱՀԱՒԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՆԱՍԸ

Աստենօք դլուխը փաթթած և թաշկինակ մը բերնին բռնած մարդ մը վիճենայի մեծ սրճարանը մտածուն պէս սուրճ ապսպրեց, պատուիրելով որ տաքուկ ըլլայ, սուրճն ալ բերուեցաւ։ Այս մարդը չարունակ կուլար սաստիկ ակռայի ցաւէն, այնպէս որ շատ մը բաղմութիւն դլուխը լեցուելով իր վշտալի վիճակին վրայ կցաւէին։ Ինքն ալ՝ իւր ցաւալի վիճակը պատմելէն զատ ուրիշ բան չունէր, զոր շուտ շուտ կընդմիջէր ո՛հ, աւաղ կանչելով։ Հոս եղողներէն մէկը՝ որ «Պելարտօ» կխաղար՝ ըսաւ «թէ որ ուրիշ ցաւ չունիք՝ հիմայ ես քեզ կաղեկցունեմ. մտի պանդոկը Փարիզէն եկած տեսակ մը փայտի կտորներ ունիմ, անոնք անշուշտ քեզ կաղեկցունեն։ Այս ըսաւ՝ ու ձեռքի փայտը վեր դնելով դուրս ելաւ. և շուտ մը ետ դարձաւ ձեռքը բարակուկ և դեղին

փայտի կտորիկներով լեցուն տուփ մը բռնած, որոց ծայրը երածի պէս ևւ ցած էր. եւ մէկ հատը հիւանդին ցաւուղ ակռային մօտեցնելով ըսաւ: Հի՛մայ ցաւէն ազատիդ պիտի ղգաս: Ը՛ սածն ըրաւ, բայց ցաւը չդադրեցաւ: Մէկ հատ մ՛ալ, ուրիշ մ՛ալ ա՛ռ ըսաւ անծանօթ բարերարը. ըրաւ, եւ նայիս որ մէկէն հիւանդին դէմքը ուրախութեան փոխուեցաւ, դլխու վարթոցը քակեց ու պօռաց. «ո՛վ իմ աղատիչս, Աստուծոյ սիրոյն համար այս զարմանալի վայտերէն քանի մը հատ տուր»: Շատ աղէկ, ըսաւ միւսը, բայց ամեն մէկ կտորիկը ինձի ֆիօրինի մը նստած է: Իրա՛ւ է, ըսաւ առաղջացողը. ուրիշին ինձի տասը հատ խուր, ուրիշ մէկին ալ տասը հատ ուղեց: Նայիս որ ան մէկը հինգ, մէկը վեց, մէկալը չորս, ամէնքն ալ ստակը տուին, ու առին: Կաղաչեմ, ըսաւ խանութին տէրը, տալն հատ ալ ինձի: Երկու վայրկենէն տուփը պարպուած էր. եւ օտարականը 800 ֆիօրին վաստակած էր: Քանի մը օր ակռայի ցաւ ունեցող մէկը չէր տեսնուէր՝ որ նորէն փորձ մը ընէին: Ուշ ատեն դէպքը անանկ բերաւ՝ որ դեղը հիւանդի մը գործածեն. բայց ո՛րչափ ապշեցան. երբ տեսան՝ որ փայտի կըտորիկներն իրենց մոգական զօրութիւնը կորուսած են: Ա՛յն ատեն յայտնի եղաւ որ հիւանդն ալ բժիշկն ալ խարդախ մարդիկ են եղեր. որ մարդ ուս դիւրահաւանութեան վրայ վաստհելով այս հնարքն իրենց շահուն համար չլիներ էին:

ՈՒՐԻՇ ՕՐԻՆԱԿ ՄԸ

Լոնտրա քաղաքէն պատուաւոր մարդ մը սովորութիւն ունէր միշտ ոսկի բանուած պատմօնով մը պատելու, որով դրեթէ բարձրամտութիւն մը կերեւցը. նէր իւր վրայ: Երկու խարեբայ այս ծանրագին պատմօնին տէր ըլլալու փափաքով սա հետեւեալ հնարքը դտան: Երկուքին մէկը մուրացկանի լսմի հագած ինքզինքը կաղ ցցնելու համար երկու գաւազանի կրճնած՝ այս աղնուականին մօտեցաւ՝ որ դբօսանքի եղած ըլլալով կամացուկ կամացուկ կ՚ճեմէր, և անկէց ողորմութիւն ուղեց: Ընկերը որ փառաւոր պղեսաներով հագուած սգուած հոն մնաը կդանուեր, երեսը աղնուականին դարձնելով ըսաւ, «ը՛նելիք առատաձեռնութիւնդ ուրիշին պահէ. որովհետեւ այս արիկայն քաջ չառողջ ոտքեր ունենալով ինքզինքը կաղ ձեւացնելը կեղծաւորութիւն է: Ըսածիս համաձայնիլ կուզես, ըսաւ դարձեալ աղնուականին, պատմօնը ինձի տո՛ւր. աղնուականը խարդախութեան կասկած մը չունենալով տուաւ պատմօնը: Առածուն պէս պատմօնը վերցուց ընկերին դէմ: Այն ալ ձդնց դաւաղանները ու փախչիլ սկսաւ, միւսը սպառնական ձեւով մը պատմօնը վեր բռնած եռեւէն կվազեր. Խեղճ պատրանին ծիծաղը չարժ եղաւ այս տեսարանին վրայ. բայց ո՛րչափ ղղջաց, երբ որ երկուքը մէկէն իր աչքին առջեւէն անհետացան, և որչափ երկար աստեն ալ սպասեց՝ ա՛լ չկրցաւ տեսնել ոչ մէկը՝ և ոչ միւսը և ոչ ալ իւր պատմօնը:

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Յովհաննու Պատուելոյ Մաքեան բազմարդիւն Դասատուի Ուսումնարանի Վանից։

ՑԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ Ս. ՈՒԽՏԻՍ
Տ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՄԱԱՂԲԵԱՆՑ

ՅԱՐՄԱՇ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՆԻ Վ. ԱՆԱՆՑ

Մարդս՝ թէպէտ իւր մասնաւորական կարողութիւններով զիտութեամբ զարդարելով անբաւականերէն կատարելի, եւ ուրիշներէն կգերազանցէ, սակայն այն առեն միայն իւր վերջին վախճանին կատարեալ հասկնալու կհասնի, երբ կամքը բանականութեան թելադրած բարոյական օրինաց կհնազանդի, եւ անոնց կատարեալ գործադրութեան ջանադիր կըլլայ։ Բայց որովհետեւ իւր բնութեան ազատականութեան պատճառաւ սուկ բանականութեան զօրութեամբը ճշդիւ չհանար, սխալած է գիտել Աստուածային յայտնեալ ճշմարտութեան, եւ անկից լոյս առնելով բարոյականի վարդապետութեան, անոր յայտնած սկզբանց վրայ հիմնել։

Այսպիսի գրուածքի մը կարեւորութիւնը Ազգային դպրոցաց համար ալ անհրաժեշտ էր։ ուստի Ուսումնարանիս բազմարդիւն Դասատու Պատուելի Յովհաննէս Վարժապետեան Մաքեանց։ արդէն ութ տարի առաջ սոյն պէտքն զգալով՝ գտնելու հոգ տարած էր, եւ Իտալացի կեսար Քանդու ժամանակակից մատենագրին «Առաքինի՞ եւ բարեկիրթ պատանի» ըսուած բարոյական գրքոյկը թարգմանած եւ հարց պատասխանութ յարմարցուցած՝ Ս։ Առաջնորդ Հօր հրամանաւ Ուսումնարանիս մէջ ալ դաս կուտար։

Քանի մը տարի առաջ Մեծարդոյ Շալճի Մանկասար Աղայի հարազատ որդի Մահտեսի Խաչիկ Սուսուռնազայ Աղայն Ուսումնարանիս այցելութեան ժամանակը տեսնելով սոյն գասագիրքը յայտնեց անոր տպագրութեան մասին զգացած չերմ փափաքը։ բայց միաբանութեան մասց մէջ ալ՝ վանքին մէջ ի մօտոյ տպարան մը հաստատելու արդէն յղացած խորհուրդն ալ նկատելով, լաւ հաճեցաւ իւր փափաքանաց լրումը բուն իսկ վանաց տպարանին միջոցաւ տեսնել։

Հիմայ՝ որ Աստուծոյ չնորհելով հաստատուեցաւ տպարանը, կրկնեց իւր խնդիրը, որուն արդարացի փափաքանաց գիջանելով Գերապատիւ Սրբազանը հրամայեց տպագրութեամբ ի լոյս ընծայել ի հրահանգս Հայաստանեայց պատանեաց, եւ յանձնեց միշատակ բարեպաշտ դերդաստանի Առաքինատէր Բարերարին։

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Անչունչ էր չնչացաւ
Նմանութեան յայելացաւ
եւ առաջ ինչ որ էր
Նոյն դարձաւ անտարբեր
Այս ինչ էր։

Թագուոր Վ. Ձէննէթեան Նախկ. Աչ. Ուսումնարանիս

Անցեալ ամսուան Սրբազնագանութիւնը Հեռագրական Թել կնշանակէր։

ՊԱՏՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՅՍԸ կ՚բաւարարուի՝ ամեն ամսոյ սկիզբն 24 երես քառածալ դրիւք
Տարեկան գինն է առանց ծախուց ճանապարհի եւ կանխիկ հատուցանելի
2 արծաթ մէճիտիէ։
Աւորագրութիւնք Օգոստոսի՝ սկիզբէն կսկսին։
Միայն մէկ ամսաթերթին գինը 6 դուրուշ։

ԴՈՐԾԱԿԱԼՔ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ՝ Պ. Յովսէփ Գաֆաֆեան Գրաւաճառ՝ ի Մահմուտ փաշայ։
Ի ԶՄԻՒՌՆԻԱ՝ Հայրապետ աղայ Շահվէ քիւեան։
Ի ԿԱՐԻՆ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍՆ՝ Յարութիւն աղայ Ղէնէվիւզեան։
ՑԻԶՆԻՄԻՏ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍՆ՝ Մահտեսի Յակոբ աղայ Ց. Խաղէզ Գասպարեանց։
ՅԱՏԱԲԱԶԱՐ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍՆ՝ Մ. Յարութիւն աղայ Տայլէրեան։
Ի ԿՈՂՄԱՆՍ ԿԷՑՎԷՑԻ՝ Յակոբ Պատուելի Պէյլէրեանց։
Ի ՄԵԾ ՆՈՐ ԳԻՒՂ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍՆ՝ Սահակ աղայ Պալթայեան։